

ראשוני ספרד הקדמונים

הרב פרופ' ג'פרי וולף

ספר הקבלה לרבי אברהם נ' דאוד (1110 – 1180 לסה"נ; נכתב 1160):

[ז]

וקודם לכן היתה סבה מאת יי שנכרת חוקם של ישיבות שהיה הולך אליהם מספרד וארץ המערב ואפריקיא ומצרים וארץ הצבי. וכן היתה הסבה שיצא ממדינת קרטבה שליש ממונה על ציים שמו אבן רמחאץ שלחו מלך ישמעאל בספרד ושמו עבד אלרחמאן אלנאצר. והלך ממונה על ציים אדירים לכבוש ספינות אדום ועיירות הסמוכות לספר. והלכו עד חוף הים של ארץ ישראל ונסבו אל ים יון והאיים שבו ומצאו אניה ובה ארבעה חכמים גדולים היו הולכים ממדינת בארי למדינה נקראת ספסתיך. וחכמים אלו להכנסת כלה היו הולכים. וכבש אבן רמחאץ האניה ואסר את החכמים. האחד ר' חושיאל אביו של רבינו חננאל. והאחד ר' משה אביו של ר' חנוך אסרו עם אשתו ועם ר' חנוך בנו ור' חנוך בנו עודנו נער. והשלישי ר' שמריה בר' אלחנן. והרביעי אינו יודע שמו. ובקש השליש לכפותה לאשתו של ר' משה ולענותה שהיתה יפת מראה ביותר. והיא צעקה לר' משה אישה בלשון

הקדש ושאלה ממנו אם הנטבעים בים חיים בתחיית המתים אם לא. והוא השיבה אמר יי מבשן אשיב אשיב ממצולות ים. וכששמעה את דבריו השליכה עצמה בים וטבעה ומתה. וחכמים אלו לא הגידו לאדם בעולם מה טיבם ומה חכמתם. והשליש מכר את ר' שמריה באלסכנדריא של מצרים ומשם עלה למצרים והיה לראש. ומכר את ר' חושיאל באפריקיא בחוף הים ומשם עלה למדינת אלקירואן שהיתה בימים ההם חזקה מכל מדינות ישמעאל שבארץ המערב. ושם היה ר' חושיאל לראש ושם הוליד את רבינו חננאל בנו.

ובא השליש לקרטבה ומכר שם ר' משה ור' חנוך שפדאוהו אנשי קורטובה וכמדומין היו שהוא עם הארץ. והיתה בקורטובה בית הכנסת ששמה כנסת המדרש. והיה שם דיין ששמו ר' נתן חסיד וגדול היה אבל לא היו אנשי ספרד בקיאין בדברי רבותינו ז"ל. ואף על פי כן באותו מעט שהיו יודעין היו עושין מדרש ומפרשים ועולים ויורדין. ופירש ר' נתן על כל הזאה טבילה והיא במסכת יומא ולא ידע לפרש. ור' משה יושב לפאה אחת כמו שמש וקם אל ר' נתן ואמר לו: ר' פשו להו טבילות. וכששמע הוא והתלמידים את דבריו תמהו זה אל זה ושאלו ממנו לפרש להם ההלכה ופירשה כהוגן. וכל אחד ואחד שאל ממנו

כל ספקות שהיו להם והשיב תשובות ברוב חכמתו. והיו בעלי דינין מחוץ למדרש שלא היה להם רשות להכנס עד השלמת התלמידים פסיקתם. ובאותו היום יצא ר' נתן הדיין והלכו אחריו בעלי דינין ואמר להם: אני איני דיין וזה הלוּבש השק והאורה הוא רבי ואני תלמידו אהיה מהיום ואתם מנוהו על קהל קורטובה דיין. וכן עשו. ועשו לו על הקהל פסיקא גדולה וכבדוהו במלבושים יקרים ובמרכב. ורצה השליש לחזור בו ממכירתו ולא הניחו המלך כי שמח המלך על הדבר שמחה גדולה כששמע שאין היהודים שבמלכותו צריכין לאנשי בבל. והקול נשמע בכל ארץ ספרד וארץ המערב ובאו התלמידים לקרות לפניו. וכל השאלות שהיו שואלים מן הישיבות ממנו שאלו. ודבר זה היה בימי רב שרירא בקרוב לשנת דתש"ג הן פחות הן יתר מעט.

++++
+++

והיו לו לר' משה תלמידים הרבה ומהם ר' יוסף בר' יצחק בן שטנאש

הידוע אבן אביתור. והוא פירש את כל התלמוד בלשון ערבי למלך ישמעאל אלחכם. ומפני גדולתו וחכמתו בעט בר' חנוך הרב היושב על כסא אביו. ונחלק הקהל מחלוקת גדולה אחר פטירת ר' חסדאי הנשיא הגדול בר' יצחק שאלו בימיו אין אדם בעולם שהיה יכול לחלוק על הרב ר' חנוך. ובכל יום היו יוצאים מקורטובה אל עיר אלזהרה ז' מאות איש מישראל רוכבים על ז' מאות מרכבות וכלם היו לובשים לבוש מלכות וחובשים מגבעות כדת שרי ישמעאלים וכלם עם הרב. וכת שניה עם אבן שטנאש. עד שגברה כת של הרב ונדו את אבן שטנאש והחרימוהו. והמלך אמר לו אלו היו הישמעאלים בועטים בי כאשר עשו לך היהודים הייתי בורח מפניהם ואתה ברח לך. והלך מספרד אל בגאנה ומצא שם ר' שמואל הכהן בר' יאשיהו והוא מבני קהל פאס. וחש לנדוי הרב ר' חנוך ולא ספר עם אבן שטנאש. וכעס עליו אבן שטנאש וכתב לו אגרת גדולה בלשון ארמי וטעה בה. ור' שמואל הכהן השיב לו תשובה והודיעו שטעה אבל בלשון רכה ונחת רוח. ונכנס אבן שטנאש בספינה והלך עד ישיבת רבינו האי. וכמדומה היה שרבינו

++++
+++

ומגדולי תלמידיו היה רב שמואל הלוי הנגיד בר' יוסף הידוע אבן גרילה מקהל קורטובה היה תלמיד חכם מן המשכילים הגדולים. ועוד

++++
+++

ונסמך רב שמואל לנגיד בשנת תשפ"ז. ועשה טובות לישראל בספרד
 155 ובארץ המערב ואפריקה וארץ מצרים ואיסקליה ועד ישיבת בבל
 ועד עיר הקדש. כל בני תורה בארצות האלה היה מהנה מנכסיו. וקנה
 ספרים הרבה מכתבי הקדש והמשנה והתלמוד שגם הם מכתבי הקדש.
 וכל מי שהיה רוצה להיות תורתו אומנותו בכל ארץ ספרד ובארצות
 שהזכרנו הוא היה מוציא עליהם ממונו. וסופרים היו לו כותבים משנה
 ותלמוד ונותן במתנה לתלמידים שלא היו יכולין לקנות משלהם בין
 160 בישיבות ספרד בין בארצות שהזכרנו. עם שמן זית שהיה מספיק לבתי
 כנסיות שבירושלם בכל שנה ושנה מביתו היה יוצא. ורבי תורה הרבה
 ומת בשיבה טובה זקן לאחר שזכה לד' כתרים. כתר תורה וכתר
 גדולה וכתר לוויה וכתר שם טוב עולה על גביהן ומעשים טובים על
 165 שלשתן. ובשנת דתתט"ו נפטר.

ומגדולי תלמידיו של רב יצחק בר' יעקב היו רב יוסף בר' מאיר
 הלוי ור' ברוך בר רב יצחק. ורב יוסף הלוי בר' מאיר אבן מאגש נולד
 264 באדר ראשון שנת דתתל"ז. והיה ר' מאיר אביו תלמיד חכם ונשוא פנים.
 ור' יוסף הורו הוא היה הכורח ממדינת גרנאטה מלפני המלך באדיס
 כמו שזכרנו למעלה. והיה עובד עבודת המלך אבן עבאד. ומנערותו
 של רב יוסף הלוי היה מכיר בו ר' יצחק בר' ברוך שאדם גדול היה
 בתכמה. והיה משתדל לר' מאיר ללמדו ביום ובלילה שהיו שניהם
 270 אוהבים זה את זה כנפשותם ר' יצחק בר' ברוך ור' מאיר הלוי אבן
 מיגאש. וכשנכנס רב יצחק בן אלפאסי לספרד ונתיישב באליסאנה
 הלך ר' יוסף הלוי אליו ממדינת אשביליא והוא כבן י"ב שנה ועמד
 לפניו כיד שנה לקרוא יומם ולילה והיה לו לרב יצחק בן נבון והגדילו
 בתכמה וסמכו קודם פטירתו. וכתב לו ספר שאפילו בדורו של משה
 275 לא אשתכח כותיה. דאלו בדורו של משה כתיב הבו לכם אנשים חכמים
 ונכונים וידועים וכתוב בתריה ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים
 וידועים ואלו נכונים לא כתיב בהו והוא חכם ונבון. ולאחר פטירת

++++
 +++

לפניו כל התלמוד. וכשמת רב יצחק בן אלפאסי ז"ל טבעם של זוג
 אלו של רב יוסף הלוי ורב ברוך בר רב יצחק היה פושט ויוצא בכל
 300 הארץ. והיה רב ברוך זה יודע בחכמה יונית מוסף על תורתו וחכמתו
 והעמיד תלמידים הרבה ואני קטן שבכלם. ונפטר בסוף אלול שנת
 דתתפ"ו. והאריך ימים אחריו רב יוסף הלוי ז"ל כמו ט"ו שנה ואין לו
 שני בדורו ודורו הוא הדור השלישי.
 ולאחר פטירת רב יוסף הלוי ז"ל שמם העולם מן הישיבות של חכמה
 304 ודורו הוא הדור השלישי ברבנות. ואע"פ שר' מאיר בנו ור' מאיר בן

++++
 +++

ושמענו שיש בארץ צרפת חכמים גדולים וגאונים וכל אחד ואחד רב
 ממלא מקום התורה להנחילה. והנחילה על מה שנא' להנחיל אוהבי
 יש ואוצרותיהם אמלא. כל אחד ואחד היה במקומו הרב הגאון ר' משה
 320 בר' יוסף ז"ל והרב הגאון ר' אברהם בר' יצחק ז"ל והרב הגאון ר'
 מאיר בר' יוסף ז"ל בנרבונה שהאירו את התורה בחומש במקרא
 במשנה בתלמוד בירושלמי על לומדיהם. ואחר במדינת רומרו שמו
 ר' יעקב. הקב"ה ישמור על לומדיהם ונוחליהם ויחיים ויוכם ללמוד
 וללמד ולהרביץ תורה בישראל.

ספר העיתים סימן קעה

ומנהג שהיה במקום ראשי ישיבות בהשלמת הפרשיות כן היה הדבר שהיו מתקבצין בשבתות וקובעין מדרשות לריבוע תורה עד שתי שעות ששאלו מראשי ישיבות והתירו להן לאחר הק"ש משעת הנץ החמה משום ריבוע תורה ולאחר כך היו מתפללין שחרית ויושבין ומסדרין פרשיותיהן שנים מקרא ואחד תרגום ושוב קורין בתורה ומתרגמין (ומתפללין) ומפטירין בנביא ומתרגמין ומתפללין ומשתהין עד שנטה היום והיה הדבר קשה על בעלי בתים וחששו זקנים שקבלו מנטרונאי נשיא [ברן] חכינאי והוא שכתב לבני ספרד את התלמוד מפיו שלא מן הכתב שיבא למריבות והשלימו ביניהן שיהיו עוסקין בתלמוד ומשלימין פרשיותיהן שנים מקרא ואחד תרגום...

ספר האמונות והדעות הקדמה

ואמרו חכמי ישראל במי שלא השלים ענייני החכמה, משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צורכן רבו המחלוקין. (סנה' פ"ח) ולמדנו מזה כי התלמידי' כשהם משלימים הלמוד, לא תהיה בניהם מחלוקות ולא ערוב, על כן אל ישיב הכסיל או הקץ, חטאו על הבורא יתברך הוא הטוב, אלה הספקות סכלות וקוצו ועצלות בהם כאשר בארנו, כי לא יתכן שיהיה מעשה ממעשיו ברגע אחד בהסתלקות הספקות, כי אז היה יוצא מחוק הברואים והוא נברא. ומי שלא תלה החטא בזה בעצמו, אך התאוה שישמהו הבורא יודע מדע שאין בו ספק, כבר שאל שישמהו אלהיו דומה לו, כי היודע בלא סבה הוא הבורא יתברך, וכאשר אני עתיד לבאר.

ספר מורה הנבוכים חלק א פרק עא

... וכבר ידעת שאפילו התלמוד המקובל לא היה מחובר בספר מקדם, לענין המתפשט באומה, דברים שאמרת לך על פי אי אתה רשאי לאומרם בכתב, והיה זה תכלית החכמה בדת שהוא ברח ממה שנפל בו באחרונה, ר"ל רוב הדעות והשתרגם וספקות נופלות בלשון המחובר בספר, ושגגה תתחבר לו, ותתחדש המחלוקת בין האנשים, ושונם חבורות, והתחדש הבלבול במעשים, אבל נמסר הדבר בזה כולו לבית דין הגדול כמו שבארנו בחבורינו התלמודיים וכמו שיורה עליו דבר התורה...

אגרות הרמב"ם (שילת), עמ' שיב-שיג:

מהם - תתבנה. ועצתי היא שתעשה יגיעה המסחר ולמוד הרפואה, עם העסק בתלמוד תורה באמת⁵. ולא תלמד⁶ אלא הלכות הרב⁷ ז"ל, ותשנה אותו לחבור, ואם מצאתם מחלקת - תדעו שעיון התלמוד מביא לך, ותדרשוהו במקומותיו⁸. ואם תכלה זמנך בפרושים, ובפרושי הניזות הגמרא⁹, ואותם הדברים אשר הנתנו¹⁰ מעמלם - הרי זה אבוד הזמן

ומעוט התועלת. וכל מה שתסכים עליו הודיעני. והי' ינחה את מעלתך בטוב שבדרכים¹¹.

הקדמת הרמב"ם למשנה

ואספתי מה שנדמן לידי מהגהות אבי זצ"ל וזולתו בשם רבינו יוסף הלוי ז"ל, וחי' ה' כי הבנת אותו האיש בתלמוד מפליאה [י"ג מבעיתה] כל מי שמתבונן בדבריו ועומק עיונו, עד שאפשר לי לומר עליו לפניו לא היה מלך כמוהו בשטתו.

בבלי, שבועות דף מב ע"ב:

מתני'. ואלו דברים שאין נשבעין עליהן: העבדים, והשטרות, והקרקעות, וההקדשות... שומר חנם אינו נשבע, נושא שכר אינו משלם; ר' שמעון אומר: קדשים שחייב באחריותן - נשבעין עליהן, ושאינו חייב באחריותן - אין נשבעין עליהן. רבי מאיר אומר: יש דברים שהן בקרקע ואינן בקרקע, ואין חכמים מודים לו.

שם, דף מג ע"א:

ר"מ אומר: יש דברים שהן כקרקע ואינן כקרקע כו'. מכלל דרבי מאיר סבר: כל המחובר לקרקע אינו כקרקע... א"ר יוסי ברבי חנינא: הכא בענבים עומדות להבצר קמיפלגי, דרבי מאיר סבר: כבצורות דמיין, ורבנן סברי: לא כבצורות דמיין.

רמב"ם הלכות טוען ונטען פרק ה הלכה ד

טענו ענבים העומדות ליבצר ותבואה יבשה העומדת להקצר והודה במקצתן וכפר במקצתן הרי זה נשבע עליהם כשאר המטלטלין, והוא שאינן צריכין לקרקע שכל העומד להבצר ד הרי הוא כבצור לענין כפירה והודייה, אבל אם היו צריכים לקרקע הרי הן כקרקע לכל דבר ואין נשבעין עליהן אלא היסת.

רמב"ם הלכות שכירות פרק ב הלכה ד

המוסר לחבירו דבר המחובר לקרקע לשמור אפילו היו ענבים העומדות להבצר הרי הן כקרקע בדין השומרין.

מגיד משנה הלכות טוען ונטען פרק ה הלכה ד

טענו בענבים העומדות להבצר וכו'. שם במשנה מחלוקת ר"מ וחכמים בעשר גפנים טעונות מסרתי לך והלה אומר לא מסרת לי אלא חמש שרבי מאיר מחייב וחכמים פוטרין ואמרו בגמרא בענבים העומדות ליבצר פליגי ר"מ סבר כבצורות דמיין והרי הן כמטלטלין וחכמים סברי לאו כבצורות דמיין ורבינו נראה שהוא פוסק כר"מ... נראה שהוא מחלק בין שומרין לדין אחר ולא ידעתי בזה טעם נכון.

ר"י מיגאש מסכת שבועות דף מג עמוד א

מתני' רמ"א יש דברים שהן כקרקעות ואינם כקרקעו' וכו' אוקימנא דבענבי' העומדות ליבצר א"ב דר"מ סבר כבצורות דמיין ומש"ה נשבע עליהן ורבנן סברי לאו כבצורות דמיין והו"ל כקרקע ופטור והלכתא כרבנן דקיימא לן יחיד ורבים הלכה כרבים ודוקא לענין שומר הוא דאמרין ענבים העומדות ליבצר לאו כבצורות דמיין דכיון דלשמיר' כשהן מחוברין בקרקע הוא דמסרינהו ניהליה הו' להו כקרקע דהא לאו למיתלשינהו מסרינהו ניהליה אבל מאן דזבין לחבריה ענבים כשהן מחוברין לקרקע למיתלשינהו לנפשיה כיון דלמיתלשינהו זבנינהו ניהליה כבר הגיעו ליבצר הו' להו כבצורין ודיינין בהו דין מטלטלין בכל מידי כגון דין אונאה ושבוע' וכיוצ' בהן דהא קיימא לן כל העומד ליבצר כבצור דמי וכל העומד ליגדר כגדור דמי ואם עדין צריכין הן לקרקע ולא הגיעו ליבצר כקרקע דמי לכולהו אנפי וכבר ביררנו דבר זה בפרק המוכר את הספינה בענין הלוקח פשתן מחובר ותלש כל שהוא קנה.

תאריכים

חסדאי נ' שפרוט 915-975

רבי משה בן חנוך נפ' 965

רבי חנוך בן משה נפ' 1014/1024

רבי שמואל הנגיד 993 - 1066

רבינו חננאל בן חושיאל 965-1055

רבי יצחק אלפסי 1015 - 1103

רבי יוהוסף נ' מיגאש 1077 - 1141